

Nagyszüleim mesélték - családi történet a kommunista korszakból

**Gloria Victis Közhasznú
Alapítvány**

A képről sokáig tartották: a téli palota 1917-es ostromát ábrázolja
Valójában hamisítvány, mégis a forradalom szimbóluma lett!

Nagyszüleim mesélték - családi történet a kommunista korszakból

*Ki tud az elsüllyedt kincsek sorsáról,
Hajókról, melyek vígan úsztak nemrég,
Felvonni az emlékek arany vedrét
A mélyből...*

Tóth Árpád

A dolgozatomban először egy saját családi történetet írtam le, amely nagymamám keresztanyukája által történt visszaemlékezésről szól, de elsősorban egy sanyarú és kiszolgáltatott sors jelenik meg benne. *Ezt követően pedig alapos kutató munka után az 1917-es pétervári bolsevik hatalomátvétellel foglalkoztam, majd áttértem a kommunizmus embertelenségére, osztályharcaira. Továbbá szakirodalmi forrásokat felhasználva a Rákosi-korszakról is említést tettem.*

Mindenkinek vannak szép emlékei, a régi barátok, régi szerelmek, és gyermekkori emlékek. Olyan szép pillanatok ezek, amelyekre örömmel emlékszük vissza mindenki. Ám, nem csak szép dolgokra emlékszünk, vannak olyan emlékek, melyekre jobb lenne nem emlékezni, bizony sok olyan van, amit elrejtettünk, elménk legmélyére, hiszen fájó visszaemlékezni. Ilyen emlékekről lesz szó általam készített esszében is.

„Amikor édesapám nem tért vissza a frontról, akkor én még nem voltam iskolás. A családuknak nagyon nehéz helyzetben volt, édesanyám rengeteget dolgozott, azért, hogy minden nap jusson nekünk ennivaló. Amikor megszállták a szülővárosom az oroszok, akkor még nehezebb lett a helyzetünk, hiszen minden fiatal nőt, akit csak tudtak megerőszakoltak. Édesanyám és a nővérem igen nehéz helyzetben voltak, hiszen édesanyám egy fiatal szép nő volt, a nővérem pedig 12 éves lány, aki szintén nem tudott menekülni, a gonosz orosz emberek elől. Erről is eszembe jutott egy igazán elkésérítő történet, kénytelenek voltunk felköltözni a padlásra. Este felmásztunk a létra feljárónkon majd felhúztuk magunk után, hogy ne tudják, hogy ott bújkálunk. Egyik este horkolni kezdtem és kedves nővérem ahelyett, hogy felébresztett volna, befogta az orrom. Én erre felébredtem és sipákolni, visítózni kezdtem. Édesanyánk kuncogva annyit mondott, ha nem hallják meg, hogy itt vagyunk akkor biztosan sosem találnak ránk. A nyári, őszi és tavaszi estéket padláson töltöttük, őszi vége felé már igen csak fáztunk, de legalább biztonságban voltunk.

A napunk többi részét azzal töltöttük, hogy segítsük édesanyámat a munkában, de nem csak őt kellett, hiszen a család férfi tagjainak a fronton kellett szolgálniuk. Akkoriban nagyon fontos volt, hogy mindenkinek össze kellett tartania, mert különben éhenhaltunk volna. Keresztanyám akkoriban volt terhes, szegény nőt egyszer még „pincébe is vetettük”, a védelme érdekében, pedig öregasszonynak öltöztettük. Az emberek akkori fő érzése a félelem és a rettegés volt. Ezen érzelmek sosem hagytak minket nyugodni. Voltak persze jó, vicces pillanataink, de igen ritka volt. Ahogy telt az idő, egyre több férfi érkezett haza a táborokból, mindig vártuk édesapámat, de sosem volt a vasútállomásokról jövő buszokon. Amikor már úgy gondoltuk, hogy nem tér vissza, akkor mégis, annyira boldogok voltunk, hogy 3 és fél év után hazatért és újra láthattuk. Édesapám mindenhez értett, ezért is volt oda, oly sokáig, mert bármilyen feladatot is kapott, minden téren helyállt. Kértük, hogy meséljen nekünk az ott töltött időkről. Am oly fájdalmas volt neki a visszaemlékezés, hogy nem szívesen beszélt róla, így nem sok mindent tudunk mi is történt ott vele Oroszországban.”

A saját családi történet inspirált engem arra, hogy sok kereséssel és olvasással utánanézzek, illetve történelmi tanulmányt írjak a kommunista korszakról. *Tudomásom és tanulmányaim szerint február 25. a kommunizmus áldozatainak emléknapja.* 1947-ben Ezen a napon hurcolták el Kovács Bélát a Független Kisgazdapárt főtitkárát a megszálló szovjet csapatok, majd tartották fogva 8 évig. Innentől indult el a kommunista terror gőzhengere Magyarországon. A történészeink egyetértenek abban, hogy a megfélemlítés már 1945-től kezdetét vette, hiszen a Belügyminisztérium a kommunista párt kezében volt – hátuk mögött a szovjet hadsereggel – majd az elnyomásuk 1989-ig tartott. Azonban nem árt rávilágítanunk a hazánkban kialakult kommunista diktatúra néhány kevésbé kidomborított oldalára. Magyarországon tartósan sohasem tudtak a szélsőséges erők önállóan saját államot létrehozni. Mindenesetben idegen támogatás kellett az embertelen rendszerek kialakításához. Így történt a kommunista hatalom kialakulásánál is. Az 1919-es néhány hónapos véres proletárdiktatúra is oroszországi mintákat követett. Orosz – szovjet hatásra, az Oroszországi Kommunista Párt keretein belül kialakított magyar tagozat „kik Az embertelen diktatúra elbukása után is, a magyar kommunisták fellegvára, és kiképzőközpontja Moszkva maradt „képzett” emberei Moszkvából hazatérve alakították ki véres rendszerüket.

Az oroszországi forradalom győzelme

1917 elejére az orosz társadalom a kimerültség és a tűrés határára érkezett. Már nemcsak az ellenzéki erők, és a tömegek akartak változásokat, de a hatalmon lévők józanabbjai is. Az elégedetlenség hatására 1917. január 22-én - az 1905-ös forradalom kitörésének évfordulójára emlékezve - általános sztrájkot kezdtek a fővárosban, Pétervárott, amely áterjedt a vidéki városokra is. Március 3-án a Putyilov-gyár kezdett újabb sztrájkot, március 8-án pedig a nemzetközi nőnapra való emlékezés adott alkalmat újabb tiltakozógyűlésekre és tüntetésekre. Két nap múlva (március 10.) ismét általánossá vált a sztrájk a fővárosban.

A cár parancsot adott a lázadás letörésére, de már nemcsak a katonák, hanem a parancsnokok egy része sem volt hajlandó a tömegre löni, illetve lövetni. A hadsereg alakulatainak átállásával megpecsételődött a régi rend sorsa: 1917. március 12-én (a pravoszláv naptár szerint február 27-én) győzött a polgári demokratikus forradalom.

Az utolsó orosz cár, II. Miklós (ur.: 1894-1917) és családja. Kivégzésük 1918.júliusban történt Jekatyerinburgban

Március 12-én megalakult Szentpétervárott a munkásküldöttek Szovjetjeinek Ideiglenes Végrehajtó Bizottsága, s este megnyílt a Pétervári Szovjet (pétervári tanács) első ülése. A küldöttek többsége a mensevikek (szociáldemokraták) és az eszerek (parasztpártiak) közül került ki. A Pétervári Szovjet elnökévé a mensevik Nikolaj Csheidzét, egyik helyettesévé pedig az eszer Alekszandr Kerenszkijt választották meg. Ugyancsak március 12-én a régi Állami Duma (parlament) volt polgári képviselői megalakították a Duma Ideiglenes Bizottságát, melyben helyet biztosítottak Csheidzének és Kerenszkijnek is. Az Ideiglenes Bizottság magára vállalta az állami és társadalmi rend helyreállításának, valamint az új kormány megalakításának feladatát. A minisztériumok irányítására a képviselők közül

biztosokat küldtek ki.¹

A februári forradalom győzelmének napjaiban a tényleges hatalom a Pétervári Szovjet kezében volt. Ugyanakkor a mensevik és eszer vezetők tisztában voltak azzal, hogy minél gyorsabban meg kell alakulnia az új kormánynak, ez azonban lehetetlen a polgári pártok részvétele nélkül.²

A rendkívül súlyos társadalmi és politikai ellentétek miatt ugyanakkor azt is lehetetlennek tartották, hogy a szovjetek koalíciós kormányt alakítsanak a polgári erőkkel. Ezért a Pétervári Szovjet úgy határozott (március 15.), hogy feltételes támogatásáról biztosítja a polgári kormányt, s hozzájárul ahhoz, hogy az eszer Kerenszkij elvállalja a kormány igazságügyi tárcáját.³

Az Ideiglenes Forradalmi Kormány

Március 15-én - hosszas rábeszélés hatására - lemondott II. Miklós cár, miután kinevezte az Ideiglenes Kormány elnökének Georgij Lvov herceget. A miniszterek elsősorban a *kadetok* (alkotmányos demokraták) és az *oktobristák* (alkotmányos monarchisták) soraiból kerültek ki. A sokféle ellentétől szabdalt társadalom demokratikus irányítására erős, többségi kormányra lett volna szükség. Ezze szemben a szabaddá vált társadalom pártok és érdekcsoportok sokaságán bomlott, s a maga szempontjából mindenkinek igaza is volt. A *kiéleződő helyzet határozott kormányzatot követelt volna*, erre azonban az Ideiglenes Kormány saját belső ellentétei miatt is alkalmatlan volt. Mindezek következtében *május elejére kormányválság alakult ki*, amelynek következtében a két jelentős, de konzervatív politikus, Miljukov és Gucskov lemondásra kényszerült. Május elején újjáalakult a kormány, miután a mensevikek és az eszerek úgy döntöttek, hogy a forradalom megvédése érdekében vállalniuk kell a kormányzati felelősséget is. A tíz polgári és hat szovjet miniszterből alakult kormány tehát egy nagykoalícióra támaszkodhatott, aminek következtében *megszűnt a kettős hatalom lehetősége*. A mensevikek és eszerek mellett a balra tolódott kadet és oktobrista pártokra támaszkodó kormány, megnövekedett eséllyel láthatott volna a legégetőbb feladatok megoldásához mindenekelőtt az *Alkotmányozó Gyűlés összehívásához, a földreform végrehajtásához és a háború befejezéséhez*. Mindez nem így történt, részint a kormány

---

1 Diószegi István, Harsányi Iván, Krausz Tamás, Németh István: 20. századi egyetemes történet I. kötet 1890-1945 Korona Kiadó, Budapest, 1999

2 Font Mária, Krausz Tamás, Niederhauser Emil, Szvák Gyula: Oroszország története. Pannonica Kiadó, Budapest, 2001

3 Luc Mary: *A Romanovok utolsó napjai – Egy előre bejelentett gyilkosság krónikája*, Gabo Kiadó, 2009, [ISBN 9789636892548](https://www.gabokiado.hu/konyvek/romanovok-utolso-napjai)

szerencsétlen intézkedései (pl. a háború folytatásának erőltetése), részint a nélkülöző tömegek hangulatát egyre hatásosabban befolyásoló bolsevik propaganda következtében. A bolsevik (kommunista) párt áprilisban hazatért vezérének Vlagyimir *Leninnek* az elképzelései alapján napirendre tűzte *2 szocialista forradalom előkészítését*.

Ennek érdekében mindent elkövetett, hogy *kiélezze az Ideiglenes Kormány és a szovjetek közti ellentétet*. Ezért hirdette meg Lenin áprilisi téziseiben, hogy *semmi támogatást az Ideiglenes Kormánynak és minden hatalmat a szovjeteknek*, bár ezek döntő többsége akkor még a kormányt támogató, majd abban részt vevő mensevikekből és eszerekből állt. A mindenáron való megosztás, a kettős hatalom erőltetése mellett maradéktalanul kihasználták a rendkívül nehéz helyzetben lévő kormány ügyetlen, illetve kényszerű intézkedéseinek népszerűtlen voltát, nem takarékoskodva ugyanakkor a demagóg ígéretekkel sem.

Mindezek hatására a nélkülöző tömegek *június közepén tüntetésekbe kezdtek*. A bolsevikok azonnal a megmozdulások élére álltak, és összehangolt tüntetést hirdettek. A mensevikek és eszerek azonban - értesülve a tervről- az éppen üléselő első oroszországi szovjetkongresszus elé vitték az ügyet, amely betiltotta a tüntetést. 1917. június 16.-tól július 7.-ig ülésezett Petrográdon az első szovjetkongresszus. A korabeli politikai erőviszonyokat jól tükrözi, hogy az országosan megválasztott több mint ezer küldöttnek csupán *kevesebb, mint egy tizede volt bolsevik*, a többség a mensevikek és eszerek közül került ki. Miután a bolsevikok a szovjetkongresszus tiltó határozata nyomán elálltak az említett tüntetéstől, a *mensevik és eszer párt* hirdetett tüntetést július 1-jére *"Bizalmat az Ideiglenes Kormánynak!"* jelszóval. Erre a bolsevikok is felhívták tömegeiket, hogy saját jelszavaikkal vegyenek részt a tüntetésen. S az utcán a *"Le a háborúval!", "Le a tíz kapitalista miniszterrel!", "Minden hatalmat a szovjeteknek!"* jelszavakkal tüntetők győzedelmeskedtek.

Ugyanazon a napon, amikor a nélkülöző és felizgatott tömeg a fővárosban az Ideiglenes Kormány ellen tüntetett, *az orosz hadsereg* háromszázezer katonával *támadást indított* Tarnopolnál, s ez *csúfos kudarcba fulladt*. A frontra küldött katonák fele elesett vagy megsebesült. Mindez újabb válságot robbantott ki; három kadet párti miniszter lemondott, s *egyre nyilvánvalóbbá vált a jobboldali, restaurációs erők szervezkedése is*.⁴

---

4 Hahner Péter: *100 történelmi tévhit avagy amit biztosan tudsz a történelemről - és mind rosszul tudod*, Animus Kiadó, Budapest, 2010, [ISBN 9789639884953](https://www.isbn-international.org/number/9789639884953)

Ugyanakkor a *bolsevik* jelszavakkal és ígéretekkel felheccelt katonák egy csoportja elhatározta, hogy fegyverrel kényszeríti lemondásra a kormányt.

A július 16-ra tervezett akciót a bolsevik vezetés az utolsó pillanatban elszegtnek ítélte, és igyekezett annak elejét venni. Helyette tehát másnapra "békés felvonulást" hirdetett, de azzal a felszólítással, hogy a résztvevők önvédelmi célból vigyenek magukkal fegyvert.

A "békés" tüntetők követelték, hogy *a szovjetek vegyék kezükbe a hatalmat, és döntsék meg a kormányt. Ezt a mensevikek és eszerek visszautasították.* Lövöldözés kezdődött, mely egyes helyeken utcai harccá vált, mígnem a *kormány* kozák és tisztiiskolás alakulataival véget vetett a fegyveres csetepaténak, majd *ostromállapotot hirdetett.* Megkezdődött a felkelési kísérletet előidéző bolsevikok letartóztatása és a civilek lefegyverzése. Lenin elmenekült Pétervárról.

A válság-újabb kormányátalakításhoz vezetett. Távozott a miniszterelnöki tisztségből a teljesen jelentéktelenné vált Lvov, s július 30-án *Kerenszkij* lépett a helyébe. *Az új miniszterelnök* a polgári politikusok visszahúzódása miatt *eszere-mensevik kormányt alakított,* de a polgári politikusok bevonásával rövidesen sikerült helyreállítani a nagykoalíciót. Az alkotmányos monarchistákat azonban kihagyta. A kormány ismételten balra tolódott.⁵

Kísérlet a demokrácia intézményes biztosítására

Az újabb súlyos válság után a mensevikek és az eszerek Kerenszkij vezetésével öttagú direktóriumot állítottak fel, mely felszólított minden demokratikus szervezetet, hogy küldjön képviselőket a megalakítandó Oroszországi Demokratikus Tanácsba. A felhívásra megválasztották küldötteiket a városi dumák, a szövetkezetek, a szovjetek, a katonai szervezetek, a szakszervezetek, az üzemi bizottságok, tehát a társadalom minden rétege és csoportja. A szeptember 27-én kezdődő tanácskozáson 1500 képviselőm jelent meg, de közülük csak 136 volt bolsevik. A tanácskozás elutasította, a kadetokkal való együttműködést, akik a Komyilov-lázadás idején cserbenhagyták a kormányt. Kerenszkij azonban ragaszkodott a nagykoalíció fenntartásához, s a polgári politikusokat, mint szakértőket vette be új kormányába. A kormánynak - az alkotmányozó gyűlés megválasztásáig is szüksége volt parlamenti támaszra, ezért a *Demokratikus Tanács egy 555 tagból álló testületet választott, az úgynevezett előparlamentet.* A februári forradalom eredményeinek megszilárdulását akarták jelezni azzal is, hogy Oroszországot még szeptember 14-én köztársasággá nyilvánították.

5 Robert Service: *Lenin – Egy forradalmár életrajza*, Park Könyvkiadó, 2007, [ISBN 978-963-530-788-3](https://www.isbn-international.org/number/978-963-530-788-3)

A bolsevik hatalomátvétel

A bolsevik párt az elvetélt júliusi fegyveres felkelési kísérlet után visszavonta a "Minden hatalmat a szovjeteknek" jelszót.

Lenin ugyanis korábban úgy gondolkodott, hogy a szovjetek békés úton megszerzett hatalma egy bolsevik (kommunista), mensevik (szociáldemokrata) és eszer (parasztpárti) kormánykoalícióban valósulhat meg. Kizárnának tehát a hatalomból minden polgári és egyéb politikai erőt, amelyeket közösen megsemmisítenének. Ezt követően a megerősödött bolsevikok szembefordulnának a mensevikekkel és eszerekkel is, kiszorítanák őket a hatalomból, s létrehoznák a proletárdiktatúrát.

A mensevik és eszer vezetők tisztában voltak mindezzel, tehát következetesen visszautasították a bolsevik ajánlatokat. A bolsevik vezetés - hosszas viták után -1917 szeptemberében elfogadta a fegyveres felkelés tervét. A hatalomátvételben Lenin fontos szerepet szánt a november elejére már meghirdetett második szovjetkongresszusnak, ezért annak megnyitására időzítette a felkelést. Az volt a célja, hogy a fegyveres hatalomátvétellel kész tények elé állítja a szovjetkongresszust, s ezzel az ország népe előtt "törvényesíti" a bolsevik hatalmat.

Georgij Lvov herceg és Alexandr Kerenszkij, akik a cár bukása és a bolsevikok hatalomátvétele közt vezették Oroszországot (1917 március 15 és november 7 közt)

Lenin a bolsevikok élén (Vladimir Serov képe)

Az Ideiglenes Kormány tehetetlennek bizonyult a jól szervezett fegyveres államcsínnnyel szemben, amely november 6-án este vette kezdetét, hogy a második szovjetkongresszus megnyitás ára befejezze a hatalomátvételt. Ennek során a kommunisták fegyveres alakulatai sorra elfoglalták a legfontosabb középületeket, s amikor november 7-én (október 25-én) este a Szmolnijban megkezdte tanácskozását a második szovjetkongresszus, már az Ideiglenes Kormány székhelye, a Téli Palota is jórészt a bolsevikok kezében volt.

Az összegyűlt 670 kongresszusi küldött közül 390 volt bolsevik. *A mensevik és eszer küldöttek követelték az Ideiglenes Kormány elleni harc beszüntetését.* Miután ezt a bolsevikok visszautasították, elhagyták a kongresszust. A teremben maradt *bolsevik küldöttek elfogadták a hatalomról szóló határozatot* (dekrétumot), azaz hogy a megdöntött kormány helyett *a szovjetkongresszus veszi kezébe a hatalmat.*

Ekkor egyes mensevik és eszer csoportok visszatértek a terembe. November 8-án fogadta el a második szovjetkongresszus *a békéről és a földről szóló határozatokat.* Ezek jelentősége abban állt, hogy az ország népének elege volt a háborúból, tehát azokba vetette bizalmát, akik azonnali békét teremtettek. *A parasztság pedig, amely a korabeli orosz társadalom döntő többségét alkotta, a béke mellett - hisz nagy részük katona volt - földet akart, s ezt most a békével együtt a bolsevikoktól kapta meg.* Ráadásul a bolsevikok által beterveztett, földről szóló határozat az eszer párt által készített földreformtervezetre épült, amit az orosz parasztság ismert, de mindaddig hiába várta megvalósulását.⁶

A demokrácia utóvédharca

A bolsevik többségű második szovjetkongresszus "törvényesítette" a bolsevik kormányt, amelyet *Népbiztosok Tanácsának* neveztek, s *elnöke Lenin lett.* *A mensevikek és eszerek* azonban nem fogadták el a történeteket, s *létrehozták a Hon- és Forradalommentő Bizottságot.* A vasutas szakszervezet pedig ultimátumban követelte a Népbiztosok Tanácsától, hogy a kormányba vonják be a mensevikeket és eszereket is, s Lenin helyett más legyen a kormány elnöke. E követelést még egyes bolsevikvezetők is méltányosnak ítélték (**Grigorij Zinovjev, Lev Kamenyev**), a többség azonban visszautasította. A felháborodást jól érzékelteti, hogy Makszim Gorkij is *ekkor fordult szembe egy rövid ideig Leninnel és a bolsevikokkal.*

A növekvő ellenállásra válaszul a bolsevikok - Lenin javaslatára - létrehozták az Oroszországi Rendkívüli Bizottságot, közismert nevén a *Csekát, e hírhedtté vált politikai rendőrséget,* amelynek le kellett sújtania mindenkire, aki "kezet emel a szovjethatalomra".

A breszt-litovszki béke

A bolsevikok mielőbb véget akartak vetni a háborúnak. 1917. december elején fegyverszünetet kötöttek a központi hatalmakkal, *december 22-én pedig Trockij vezetésével megkezdték Breszt-Litovszkban a béketárgyalásokat.* A heves viták után megszakadt, mire a

6 Vadász Sándor: *Az 1917-es októberi orosz forradalom* In: Klió 1997/3.

németek újabb sikeres támadást indítottak, elfoglalták Észtországot és Petrográd felé közeledtek. *A bolsevik kormány újra fegyverszünetet kért, és 1918. március 3-án aláírta a honvédő háborút lezáró békét*, melyben Szovjet-Oroszország lemondott a Baltikumról, Belorussziáról és Ukrajna egy részéről, az egykori orosz birodalom nyersanyagokban leggazdagabb és iparilag legfejlettebb területeiről. A demokratikus erők és a régi rend hívei egyaránt szemben álltak a bolsevik hatalommal. A mensevikek és eszerek már 1917-ben fegyvert ragadtak Pétervárott. 1918 márciusában Brit csapatok szálltak partra Murmanszkban a helyi szovjet beleegyezésével. Később japánok szállták meg Vlagyivosztokot, majd a németek a Kaukázus egy részét.

A proletárhatalom államgépézete

A kormány 1918 márciusában a veszélyeztetett Pétervárról Moszkvába helyezik. Ide hívják össze a szovjetek 5. kongresszusát, melynek feladata a proletárhatalom szerveinek létrehozása: elfogadták az első szovjet alkotmányt. A bolsevik kormány „hivatalosan” is a kizárólagos hatalom lett. Erre az eszerek felkelést szerveztek Moszkvában (július 6.).

Később Lenin ellen követtek el sikertelen merényletet. 1918 nyarán az egész országban fellángolt az elégedetlenség. Növekedett a külföldi beavatkozás is, és a bolsevikok ellenfelei ezen felbátorodva megszervezték támadásukat: Kolcsak tengernagy Omszkban megdöntötte az ottani eszer-mensevik kormányt, és megindult Moszkva felé.

Az eszerek és a mensevikek tehát a fehérek és a vörösök közé szorultak. 1918 végén megszűnt a német hadsereg jelenléte, 1919 elején pedig az antant is kivonta csapatait Oroszországból. Ezzel meggyengültek a fehérek, és a vörösök kerekedtek felül. 1918 júliusában kiirtották a cári családot.

Az épülő kommunizmus

1920-ban a bolsevikok győzelmével véget ért a polgárháború. A pusztítás és a kommunista gazdálkodás miatt általánossá vált a nyomor. A terror ellenére több helyen is lázadás tört ki, a leghíresebb az 1921 februári kronstadti felkelés. A felkelők kommunisták nélküli szovjeteket követeltek. Súlyos harcok árán vérbe fojtották a lázadást. 1921 tavaszán Lenin kezdeményezésére hozzáláttak a NEP megvalósításához, és a szabad piac engedélyezéséhez. Azonban egyre nagyobb támadások érték Lenint, sokan a kommunizmus elárulóját látták benne. 1925-re a vetésterület elérte a háború előtti szintet. Az iparban is változások történtek: sok kisüzemet visszaadtak, és megindult a nyugattal való kereskedelem is.

A szovjetunió megalakulása

1922-ben Sztálin benyújtotta javaslatát az új alkotmányra, mely gyakorlatilag teljesen megfosztaná a csatlósokat önállóságuktól. 1922. december 30-án kimondták a Szovjetunió megalakulását, 1924-ben elfogadták az alkotmányt Lenin elképzelései szerint, ami a független államok szövetségén alapult, azonban ez csak formális volt, a sztálini elveket fogadták el igazából. Lenin halála után (1924. január) Sztálin lett a párt első embere, megkezdte a neki nem tetszők száműzését a pártból.

A kollektivizálás és Sztálin személyi kultusza

1927-re a NEP politikája következtében a termelés meghaladta a háború előtti szintet. Kialakult egy vagyonosabb polgári réteg, akiket Sztálin „kulákoknak” nyilvánított. 1928-ban bejelentette a mezőgazdaság teljes kollektivizálását, és a kulákságnak, mint osztálynak a felszámolását. A kollektivizálásnak több millió paraszt esett áldozatul, őket munkatáborokba hurcolták. (GULAG szigetek, Szibéria). Ide kerültek a rendszer politikai „ellenfelei”; az osztályidegen elemek. Erre a sorsra jutottak az egyházi emberek is.

Mindez 1932-33-ban pusztító éhínséghez vezetett, s e mellett még egy iparfejlesztési tervet is kidolgoztak. 1934-ben a párt XVII. Kongresszusán le akarták váltani Sztálint tisztségéből, és helyébe ültetni Kirovot, azonban ezt a szavazást Sztálin hívei meghamisították. A történetek után Sztálin véglegesen leszámolt ellenfeivel. Meggyilkoltatta Kirovot, látványos pereket kezdett, melyek folyamán a vádlott töredelmesen bevallotta bűneit. 1937-ben a hadsereg tisztikarát is megritkította: 717-et végeztek ki.

Lenin aki 1917-1924 közt, és Sztálin aki 1924-1953 közt állt Szovjet-Oroszország és a Szu élén

A képről sokáig tartották: a téli palota 1917-es ostromát ábrázolja. Valójában hamisítvány, mégis a forradalom szimbóluma lett!

A kommunizmus embertelensége és terrorja Magyarországon

A szovjet csapatok 1944-es magyarországi megjelenésüktől fogva ismét szabadon tombolhatott a vörösterror hazánk meghódított részein. A Vörös Hadsereg Magyarországot meghódítandó, és szabadon rabolható területként kezelte. Kijelenthető, hogy a második világháborúban szinte minden magyar családban voltak olyan áldozatok, akiket a szovjet katonák terrorja sújtott.

Tömegével hurcolták el a magyar állampolgárokat „*málenkij robotra*”, a nőket megerőszakolták. Az Oroszországba deportáltak száma meghaladta a 130 ezer főt, ahol nagyjából az elhurcoltak harmada elpusztult az embertelen körülmények, a gyilkosan kemény fizikai munka miatt. Az “oroszló” háromszor törte le Magyarország függetlenségét. Hiszen az 1848-1849-es magyar szabadságharcot csak a cári csapatok tudták eltiporni. A Magyarországra küldött intervenciós cári csapatok létszáma meghaladta a néhány évtizeddel korábban Napóleon ellen felállított orosz hadsereg nagyságát! Az 1944-ben hazánk földjére lépett Vörös Hadsereg a Szovjet típusú véres kommunista diktatúra kiépítésének lett fegyveres alátámasztója. Rákosi Mátyás a gyűlölt sztálinista – kommunista rendszerét kizárólag az orosz hadigépezettel a háta mögött tudta kiépíteni. A magyar nép idegenkedett a baloldal hatalmától, a Magyar Kommunista Párt kizárólag az elcsalt választásokon tudott hatalomra jutni.⁷ Természetesen saját maguktól erre képtelenek lettek volna, a háttérben mindvégig fenyegetően ott állt Vorosilov marsall és a Vörös Hadsereg. 1956-ban Rákosi Mátyás (Rosenfeld Mátyás) addigi terrorja azonban elemi erejű ellenállást váltott ki a magyar népből. Feltámadt ismét a magyarokra oly jellemző szabadság vágy, és elsőként a keleti blokkban felkeltek a gyűlölt szovjet rendszer ellen. A szabadság reménye november 4-étől kezdett elhalni az újabb orosz invázió miatt. A forradalom és szabadságharc leverése után ismét véres megtorlások következtek.⁸

---

7 Pütkösti Árpád: *Rákosi, Sztálin legjobb tanítványa*, Budapest, Európa Kiadó, 2004 ISBN 963 07 7663 4

8 Pütkösti Árpád: *Rákosi a hatalomért*, Budapest, Európa Kiadó, 1992 ISBN 963 07 5412 6

A mai napon érdemes a kommunista diktatúrák kezdeteire is odafigyelnünk. 1919-ben a vörösterrorral kezdődött a magyarországi kommunisták rémuralma. A Lenin fiúk a házra kitett magyar zászlóért is akasztottak, ám ez csak a véres felszín volt, végső soron országunk legyengüléséhez és védelmi képességeinek teljes lenullázásához vezetett a proletárdiktatúra ténykedése. Így sokban hozzájárultak ahhoz, hogy mára csonka Magyarországon élünk. A mai helyzetben sem árt emlékeznünk, Magyarországon először 1919 tavaszán kerültek hatalomra a nemzeti értékeket zsigerileg elutasító szélsőbaloldali erők. A kommunista pucshoz asszisztált a radikális liberális értelmiség egy része, és a szociáldemokraták is. A 2006-os véres tömegoszlatások óta ismerjük, hogy a magát baloldalinak és demokratának valló erők milyen embertelen eszközöket képesek bevetni hatalmuk megőrzéséért. Intő jel lehet a mában is, hogy aki ezekkel a magukat baloldalinak valló, a hazájukat sokszor eláruló erők mellett kiáll, az maga is közreműködik egy nemzetellenes antidemokratikus rendszer kiépítésében. Azonban csüggedésre semmi okunk, a magyar nép – talán a keleti pusztákról hozott – szabadságvágya mindig felülkerekedik az elnyomó idegen szándékokon. Ma méltósággal emlékezzünk a kommunista diktatúra áldozataira, és szívleljük meg a történelmi tanulságokat.

A **Rákosi-korszak** Magyarország 1945–1956 közötti történelmének szinte egészét lefedi. Szűkebb értelemben 1948 és 1953 között, tágabb értelemben pedig 1947 és 1956 között létezett. Nevét vezetője, a sztálinista-rendszerű totális diktatúrát kiépítő Rákosi Mátyás után kapta, aki 1947–1948 között került a hatalmi piramis csúcsára. Ekkor alapjaiban formálta saját ízlésére az országot; 1949-ben szovjet mintára új alkotmányt és új államcímert („Rákosi-címer”) is készíttetett, illetve megkezdődött a rendőrállam kiépítése és a totális terror („csengőfrász”) korszaka. A rendszerre mind párton belül, mind országosan a féktelen terror volt a jellemző.

Az időszakot az ÁVO, illetve a belőle önállósított ÁVH kegyetlenkedései, koncepciók perек, az „osztályidegen elemek” gulag-szerű táborokba deportálása, kivégzése, illetve a

párton belüli ellenzék pusztítása jellemezte. Ez Rákosi és Sztálin mesterségesen felépített és fenntartott személyi kultuszával, erőltetett kolhozosítással és a nehéz-, valamint a hadiipar teljességgel indokolatlan és gazdaságtalan fejlesztésével párosult, amik együttesen rövid úton általános nyomorba taszították a lakosságot.

A gazdasági tervezésben van bizonyos kalandorság, például a saját vaskohászat túlzott fejlesztésében. Magyarországnak nincs saját vasérc, sem saját koksza. Mindezt külföldről kell behoznia. Senki sem számította még ki, mennyibe kerül Magyarországon egy tonna nyersvas és acél. Olyan nagy olvasztókat építenek, amelyekhez az ércet senki sem ígérte meg. 1952-ben például 700 000 tonna kokszt hiányzott. Nagy túlzások vannak „ egyes nagy beruházások terén is.

– írta 1953. júniusában Anasztasz Ivanovics Mikojan a Szovjetunió legfelsőbb politikai vezetésének tagja

1950 és 1953 között 1 millió embert vontak ügyészi eljárás alá, minden második ellen vádat is emeltek. 40 ezren voltak rendőri őrizetben, illetve internálva, közel 13 ezer főt (két és fél ezer családot) pedig egyszerűen kitelepítettek, kitiltottak Budapestről. Egy 1953. június 1-jei állapotfelmérés szerint Magyarországon 40 734 fő volt bebörtönözve politikai okokból.

Sztálin 1953. márciusi halála után szinte azonnal Rákosi politikailag súlyosan meggyengült, Moszkvába rendelték, ahol önkritikát kellett gyakorolnia (igaz szűk körben, nem nyilvánosan), illetve enyhítenie a terroron és saját vezetői stílusán; gyakorlatilag a rendszere megbukott (a miniszterelnökségről le kellett mondania), de továbbra is kulcspozícióban maradhatott.⁹ A bekövetkező változások során hozott közkegyelmi rendelet több százezer embert érintett a magyar társadalomban. Innentől váltakozó sikerű hatalmi harcokba bonyolódott Nagy Imrével és körével, akiket 1955-ben sikerült megbuktatnia. Nagy helyére bizalmi embere, Hegedüs András került, Rákosi visszatérése mégsem sikerült. Belső ellenzéke megakadályozta visszarendezési kísérleteit, valamint kikényszerítette, hogy beismerje, a Rajk-per koholmány volt, 1956 nyarán pedig sikeresen lemondatták minden megmaradt tisztségéből.

Rákosi Mátyás 1956. július 26-án rövid gyógykezelés céljából a Szovjetunióba repült, ahonnét a politikai légkör (a Rajk-temetés egyszerre volt több százezres Rákosi-ellenes tüntetés is) és a nem sokkal később bekövetkezett 1956-os forradalom miatt már csak a

---

⁹ Hantó Zsuzsa: *Kulákok, kitelepítések*

hamvai térhettek haza Magyarországra, hátralevő életét száműzetésben töltötte. Kádár János az 1956-os forradalom leverése után a Rákosi Mátyás köré kiépített erőltetett személyi kultuszt, illetve az általa alkalmazott módszereket és erőszakot tette felelőssé az „ellenforradalom” kirobbanásáért.

A koncepciós perek és a terror időszaka

A Rákosi-korszakban az emberi jogok súlyos sérelmet szenvedtek. Sokakat ért megtorlás: a koncepciós perekben kivégzettek száma száz és kétszáz fő közé tehető, 40 ezren voltak rendőri őrizetben, illetve internálva, közel 13 ezer főt (két és fél ezer családot) kitelepítettek, kitiltottak Budapestről. 1950–53 között 1 millió embert vontak ügyészi eljárás alá, minden második ellen vádat is emeltek.

A rövidesen bekövetkező változások során hozott közkegyelmi rendelet 748 ezer embert érintett. A Rákosi-rendszerben hozzávetőleg 300 ezer embert telepítettek ki és internáltak korábbi lakhelyéről. Főként korábbi földbirtokosok, módosabb gazdák, katonatisztek, állami alkalmazottak, gyártulajdonosok jutottak erre a sorsra. Erre még a második világháború elején meghozott törvények adtak lehetőséget. A legtöbb kitelepítettet mezőgazdasági munkára fogták (pl.: Hortobágy) és embertelen körülmények között tartották. A törvénytelen ségek feltárását 1954 májusáig akadályozta meg a Rákosi-féle holdudvar, amikor is maga Hruscsov emelte fel szavát a miniszterelnök mellett. A felállított Különleges Tanács 300 politikai elítélt ügyét vizsgálta felül, köztük Kádár Jánosét és Losonczy Gézáét. Ekkorra Rákosi vonala már pártberkekben is meggyengült: 1954 októberében Nagy Imre mellé állt a központi vezetőség nagyja, amit a miniszterelnök további újításokra használt fel: közigazdászokkal az értékarányos árak megszabására és a világpiachoz való alkalmazkodásra buzdító tervezetet dolgoztatott ki, illetve a Magyar Függetlenségi Népfrontot átszervezte Hazafias Népfronttá azzal a céllal, hogy a kommunista báb helyett szabad fórummá váljon. A demokratizálódó közélet jeleként a reformokat támogató baloldali értelmiségiekből újjáalakulhatott a hosszú ideig betiltott Petőfi Kör, amely a továbbiakban nagy társadalmi befolyásra tett szert az országban.¹⁰

Ahogy a szovjet utódlási harcok közepette a vele leginkább ellenséges Lavrentyij Beriját letartóztatták, majd 1953 decemberében kivégezték, úgy kezdte újra magához ragadni a hatalmat és visszafordítani a Moszkva által elrendelt enyhülést és a koncepciós perek áldozatainak rehabilitálását. Tette mindezt úgy, hogy például elérte, hogy a törvénytíró perek

---

10 Pütkösti Árpád: *Rákosi a csúcson*, Budapest, Európa Kiadó, 1996 ISBN 963 07 6048 7

kivizsgálására összeállított bizottság elnöke legyen. 1956-ig váltakozó sikerű hatalmi harcot folytatott Nagy Imrével, akit rendszeresen személyesen igyekezett lejártni Moszkvában. A Nagy Imre által elképzelt gazdasági reformokat Rákosinak sikerült teljesen megakasztania, ügyesen kihasználva az NSZK NATO-tagga válását követő szovjet külpolitikai váltást 1954 közepén-végén. Ekkor elérte hogy 1955 januárjában Moszkvába rendeljék riválisát, ahol Nagy Imre általános megrökönyödésre nem volt hajlandó önkritikát gyakorolni. Ettől függetlenül a márciusi KV-ülés elmarasztalta a miniszterelnököt, akitől tavasszal minden tisztséget elvettek, sőt év végén még MDP-tagságát is megszüntették. Ezekben az években is tanúbizonyságot tett kiváló taktikázó képességeiről, s végül 1955-re sikerült elérnie Nagy Imre leváltását. Helyére bizalmi embere, Hegedüs András került.

Az új miniszterelnök Hegedüs András lett, Rákosi híve, azonban az enyhülés légköréhez szokott közélet – elsősorban az értelmiségi Petőfi Kör – és a kiszabadult párton belüli belső ellenzék miatt már nem lehetett *visszasztálinizálni* az országot.¹¹ Rákosi helyzetét az is nehezítette, hogy Hruscsov békülni kezdett Titóval, amivel a Rajk-per jogosultságát kérdőjelezte meg, illetve az a tény, hogy az SZKP XX. kongresszusa 1956 februárjában elítélte a korábbi szovjet sztálinista diktatúrát (és vele minden sztálinista-rendszerű diktatúrát). 1956 márciusában Rákosi beismerte, hogy Rajk László ügye provokáción alapult, és az ÁVH letartóztatott vezetőire hárított minden felelősséget. Májusban már be kellett ismernie, hogy neki is szerepe volt a bűnök elkövetésében, egyúttal az ellenállást a Petőfi Kör betiltásával próbálta letörni, ám hiába: az MDP KV ülésére érkező Anasztasz Mikojan közölte Rákosival, hogy le kell mondania párttitkári tisztségéről, amit ő 1956. július 18-án meg is tett. A tisztségben a legközelebbi elvbarátjának számító Gerő Ernő követte. Lemondatása után nyolc nappal, 1956. július 26-án Rákosi rövid gyógykezelés céljából a Szovjetunióba repült, amibe egy Fekete-tengeri nyaralást is próbált beiktatni. Alig három hónappal később, október 23-án kitört a forradalom Budapesten. Az 1956-os forradalom bukásával hatalomra került Kádár János Rákosi Mátyás személyi kultuszát és rendszerét jelölte meg az „ellenforradalom” egyik kiváltó okának. Bár Rákosi ismételt kísérleteket tett a hazatérésre, erre nem kapott engedélyt, Hruscsov Kádár mellett döntött.

1957. május 9-én az Országgyűlés megfosztotta Rákosit elnöki tanácsi tagságától és parlamenti mandátumától is. Novemberben Moszkvából a mintegy 1500 kilométerre lévő Krasznodarba telepítették ki. Innentől kezdve rendíthetetlenül ostromolta a szovjet

---

¹¹ Szajda Szilárd: *Fordulat vagy a fejlődés betetőzése?* (tanulmány), Médiakutató, 2003. tele

pártvezetést leveleivel, hogy járjanak közben visszatérésének ügyében, de már csak a halála után, egy urnában térhetett haza.¹²

A **szovjet típusú büntetőpolitika** eszközei ugyanazok voltak, de a taktika és a módszerek az idők során változtak. A büntetőjogot eszközként használva, mintha polgárháborús helyzet lenne, 1963-ig leszámoltak a vélt vagy valódi ellenfeleikkel. A totális diktatúra elveinek megfelelően olyanokat is letartóztattak, akik nem politizáltak, nem fordultak szembe a hatalommal, sőt még leghűségesebb híveik közül is sokakat halálra ítétek vagy bebörtönöztek. Azt akarták elérni, hogy mindenkit félelemben tartsanak. Ezt az elvet **Nyikolaj Krilenko, a Szovjet Igazságügyi Népbiztosság vezetője fogalmazta meg**: *„Nemcsak a bűnösöket kell kivégeznünk. Az ártatlanok kivégzése még nagyobb hatást fog gyakorolni a tömegekre.”* Magyarországon is hasonlóképpen történt a kommunizmus terrorja. Amikor Rákosi Mátyást, a Magyar Kommunista Párt vezetőjét a Központi Vezetőség 1953. júniusi ülésén önkritikára kényszerítették, így nyilatkozott: *„Én vezettem az Államvédelmi Hatóságot. Ezzel kapcsolatosan beavatkoztam az ügyek vitelébe, beleszóltam abba, hogy kit tartóztassanak le, kit bántalmazzanak, kit hogyan ítéljenek el.”* (Nem véletlen, hogy ezt a nyilatkozatot csak az 1980-as évek második felében hozták nyilvánosságra).

A totális terrorra jellemző, hogy 1950–1953 között kétmillió ember ellen folyt valamilyen eljárás, egymilliót állítottak bíróság elé, 380 ezret ítétek el. (Az adatok összegzését nehezíti, hogy egy ember ellen több eljárást is indítottak). 1953-ban 1.300.000 emberről gyűjtött adatok szerepeltek a rendőrségi nyilvántartásokban, mindezeknek a jelentéseknek a jelentős részét az addigra beszervezett 40.000 besúgó gyűjtötte össze. 1945 és 1953 között 220.000 embert internáltak. 1953-ban 40.734 főt ítétek szabadságvesztésre. Ez az ország lakosságának 0,42%-ja. Ekkor már a közel kétszáz börtön és internáló tábor tömve volt. Bár minden cellába jóval több elítéltet zártak, mint amennyire azokat eredetileg tervezték, még így is sokaknak várniuk kellett arra, hogy elkezdhessék büntetésük letöltését. Csak az 1946. évi VII. tv. alapján, közel 500 embert ítétek halálra. A XX. századi diktatúrák közül szinte mindegyik alkalmazta a koncentrációs táborokat, mint speciális szabadságvesztés-büntetést. Lenin már 1917 decemberében kijelentette, hogy be kell vezetni a kényszermunka-büntetést a sztrájkoló hivatalnokokkal szemben.

Ezután egyre több parancsban és utasításban jelent meg a **„koncentrációs tábor”** kifejezés. Lenin 1918. augusztus 10-én elrendelte: *„a kulákokat, pópákat, fehérgárdistákat és más kétes elemeket koncentrációs táborokba kell zárni a városokon kívül”*. A szovjet GULAG-

---

¹² **Pünkösti Árpád**: *Rákosi bukása, száműzetése és halála*, Budapest, Európa Kiadó, 2001 ISBN 963 07 6948 4

rendszerrel először a magyar hadifoglyok és a nemzetközi jogot megsértve elhurcolt polgári személyek ismerkedtek meg. Ők nem hadifogolytáborokba, hanem munkatáborokba kerültek, bár a Hágai Egyezmény alapján a hadifoglyok munkavégzése csak bizonyos feltételek betartása mellett lett volna lehetséges. Közel 600.000–640.000 magyar állampolgár került a szovjet lágerekbe. A kegyetlen fogságban egyes kutatók 270–370 ezer főre teszik az áldozatok számát. Az életben maradtak többsége 1951-ig hazajöhetett, de még 1955–1956-ban is ezrével érkeztek vissza Magyarországra. A visszatérteket a magyar hatóságok kvázi büntetett előéletű személyekként kezelték, és nem terjesztették ki rájuk a hadigondozás egyetlen formáját sem. A magyarországi kommunista vezetők a munkatáborok felállítása terén is követni szerették volna a Szovjetunió példáját. Magyarország földrajzi helyzete teljesen eltért a Szovjetunióétól; **Rákosi Mátyás „panaszkodott”** is emiatt: *„Milyen kár, hogy nincs Szibériánk.”*

A zárt területet engedély nélkül nem hagyhatták el a fogvatartottak, látogatókat pedig havonta egyszer, az őrparancsnok engedélyével fogadhattak. A helyi állami gazdaságokban folyamatos rendőri felügyelet mellett minden 12 életévét betöltött személynek napi 12 órát kellett dolgoznia. A kitelepítettekkel az örök kegyetlenül bántak. Folyamatosan zaklatták, megalázták őket. Gyakorta alkalmaztak fizikai erőszakot is (pl. egy ötéves gyermeket a rendőrök a lábánál fogva felakasztottak, s amikor szülei tiltakoztak, testi fenyítéssel és elzárással büntették). Az internálásoknak és a kényszerlakhely-kijelölésének a Nagy Imre-kormány vetett véget, de az internáltak nem kaphatták vissza többé lakásaikat, ingatlanjaikat és a legtöbb esetben még eredeti lakóhelyükre sem térhettek vissza.

A dolgozatom összegzése

[A kommunizmus fekete könyve](#) becslések és levéltári kutatások alapján körülbelül 100 millióra teszi a kommunizmus áldozatainak számát az egész világon. [Kelet-Közép-Európában](#) az éhínségben, kényszermunkatáborban vagy kivégzés által elhunyt áldozatok száma eléri az egymilliót, de a rendszer áldozata az is, akit börtönbe zártak, vallattak, kínoztak, megbélyegeztek, akit csoport- vagy vallási hovatartozása miatt üldöztek, vagyis mindenki, akit a szabad cselekvés és választás lehetőségétől megfosztottak, testileg és lelkileg megnyomorítottak.

Először [2001.](#) február 25-én emlékeztek meg a kommunizmus áldozatairól az [Országgyűlésben](#) és a középiskolákban, majd minden évben sor kerül emlékünnepekre, figyelemztetőként és emlékeztetőként a korszak történéseire és a tanulságok levonására. A

budapesti ünnepségek része a volt ÁVH székház, a mai [Terror Háza Múzeum](#) előtti megemlékezés. Számomra, igazán fontos, hogy minden fiatal egy kicsit is próbálja megérteni, az akkori kor helyzetét, hiszen ha mi olykor úgy gondoljuk, hogy milyen rossz nekünk, akkor rá kell jönnünk, hogy valójában azt sem tudjuk mi is az igazán rossz és kiszolgáltatott sors, amely a kommunizmus korszakban élő emberek életét keserítette meg.

A dolgot készítette:

A pályamunkát készítette: Máté Bianka Márta 10. A, osztályos tanuló

A pályamunka címe: A kommunista korszak embertelen terrorja

Készítette: Máté Bianka Márta

E-mail cím: bianka.mate.00@gmail.com

Született: 2001-09-12Karcag

Iskola: 5300 Karcag, Szentannai Sámuel Középiskola és Kollégium

A felkészítő szaktanár: GyermánJánosTamás

Szentannai Sámuel Középiskola és Kollégium

5300 Karcag, Szentannai Sámuel utca 18.

E-mail cím: gyermanjanos@freemail.hu

Felhasznált szakirodalmi források:

- **Diószegi István, Harsányi Iván, Krausz Tamás, Németh István:** 20. századi egyetemes történet I. kötet 1890-1945 Korona Kiadó, Budapest, 1999

- **Font Mária, Krausz Tamás, Niederhauser Emil, Szvák Gyula:** Oroszország története. Pannonica Kiadó, Budapest, 2001
- **Hantó Zsuzsa:** *Kulákok, kitelepítések*
- **Hahner Péter:** *100 történelmi tévhit avagy amit biztosan tudsz a történelemlről - és mind rosszul tudod*, Animus Kiadó, Budapest, 2010, [ISBN 9789639884953](#)
- **Pütkösti Árpád:** *Rákosi a hatalomért*, Budapest, Európa Kiadó, 1992 ISBN 963 07 5412 6
- **Pütkösti Árpád:** *Rákosi a csúcson*, Budapest, Európa Kiadó, 1996 ISBN 963 07 6048 7
- **Pütkösti Árpád:** *Rákosi bukása, száműzetése és halála*, Budapest, Európa Kiadó, 2001 ISBN 963 07 6948 4
- **Pütkösti Árpád:** *Rákosi, Sztálin legjobb tanítványa*, Budapest, Európa Kiadó, 2004 ISBN 963 07 7663 4
- **Robert Service:** *Lenin – Egy forradalmár életrajza*, Park Könyvkiadó, 2007, [ISBN 978-963-530-788-3](#)
- **Szajda Szilárd:** *Fordulat vagy a fejlődés betetőzése?* (tanulmány), Médiakutató, 2003 tele
- **Luc Mary:** *A Romanovok utolsó napjai – Egy előre bejelentett gyilkosság krónikája*, Gabo Kiadó, 2009, [ISBN 9789636892548](#)
- **Vadász Sándor:** *Az 1917-es októberi orosz forradalom* In: Klié 1997/3.